

Fjodor Mihajlovič Dostojevski

Zločin in kaznen

Fjodor Mihajlovič Dostojevski

1821-1881

V

elikan ruske in svetovne književnosti se je rodil 30. oktobra 1821 v Marijinski bolnišnici za ubožne v Moskvi, kjer je bil njegov oče zaposlen kot zdravnik. Tako se je Fjodor že v zgodnjem otroštvu srečeval s podobami revščine, bolezni in umiranja. Družina je lepim prihodkom navkljub živela zelo skromno, saj je bil dr. Dostojevski izrazit skopuh, poleg tega pa še odljuden in nagle jeze. Prav zaradi the lastnosti ga Fjodor ni ohranil v dobrem spominu. Toplino je vnašala v družinsko življenje le mati, tudi sama velik trpin ob človeško nemogočem in povrh vsega še prek vse meje ljubosumnem možu. Leta 1834 kupil v vasi Darovoje veliko posest s stotimi pripadajočimi moškimi tlačani; ker pa je z njimi ravnal

surovo, so ga umorili. Grozoviti dogodek je boleče in trajno zaznamoval mladega Fjodora, ki se je takrat šolal na inženirski šoli vojaške akademije v Petrogradu.

Mladostna leta Dostojevskega so potekala med šolo in branjem knjig. Od šolskih predmetov so ga privlačili predvsem jeziki s književnostjo, zgodovina, risanje in arhitektura, knjige pa so že od otroških let predstavljale svet, v katerega se je precej vase zaprti Fjodor najraje zatekal. Že pri dvanajstih letih je med počitnicami na vasi prebral vsega Walterja Scotta, pri sedemnajstih pa Balzaca, Hoffmanna (neprevedenega Mačka Murra v izvorniku), Goethejevega Fausta, večino del Victorja Hugoja idr. Devetnajstleten v pismu bratu Mihailu razpravlja o Homerju, Horacu, Shakespearu, Byronu, o nemškem pesniku Schillerju pa piše, da se ga je naučil na pamet.

Po končanem šolanju je dobil mesto tehničnega risarja v vojnem ministrstvu, vendar pa se je rutina urejenega življenja že po enem letu dokončno uprla njegovi bohemski in v bistvu protimeščanski naravi. Povsem se je predal literarnemu ustvarjanju in navdušil petrograjsko bralstvo s svojim prvim romanom *Bedni ljudje* (1845). Pridružil se je tudi revolucionarnemu krogu uradnika Petraševskega, katerega člani so se zanimali za francoske socialne utopiste in se zavzemali za odpravo tlačanstva v Rusiji, vendar je vlada kmalu izvedela za njihovo delovanje in Dostojevskega so skupaj z ostalimi petraševci zaprli ter obsodili na smrt. Car Nikolaj I. je pomilostil nesrečnike tik pred usmrtnitvijo, nakar je sledilo osem let izgnanstva. Dostojevski je prva štiri leta preživel v kazenskem taborišču Omsk v Sibiriji in tam doživel tudi svoje prve božjastne napade, ki so ga

kasneje mučili vse življenje. Drugo polovico kazni je odslužil kot vojak v Semipalatinsku. Po vrnitvi v Petrograd je skupaj z bratom Mihailom ustanovil časopis *Vremja*. Sledila so ustvarjalna leta njegovega osrednjega literarnega opusa. To obdobje so med drugim zaznamovala tudi dolgotrajna bivanja v Evropi in mukotrpa zasvojenost z igrami na srečo. Uničevalno strast je s pomočjo svoje druge, neskončno potrpežljive žene Ane Grigorjevne, le premagal in se popolnoma posvetil literarnemu ustvarjanju. Umrl je 28. januarja 1881 za posledicami krvavitve v pljučih.

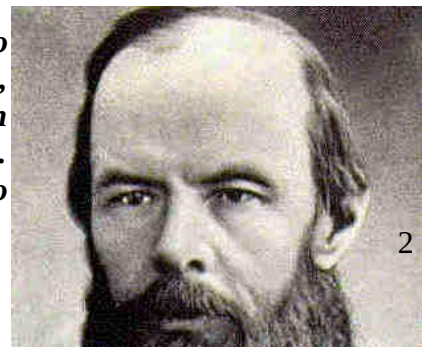
Sprva je pisal pod vplivom Gogolja, potem pa se je popolnoma preusmeril v **psihološki realizem**. Pojavil se je nov človek, ki ga literatura doslej ni poznala. Dostojevski je začel poudarjati subjektivno resničnost človekove duševnosti kot glavno območje moralnih in socialnih silnic. Namesto stvarnega, objektivnega sodelovanja je na prvo mesto postavil človekovo notranje življenje. Njegovi junaki niso ljudje s povprečnim tipičnim notranjim življenjem, ampak predvsem junaki z bolno dušo, polno protislovij, polno izjemnih oblik. Prikazuje jih v neverjetnih, celo izjemnih psiholoških položajih – npr. pri umoru ali takoj po njem. Kritiki so bili neprizanesljivi takemu popisovanju in so mu očitali, da se plazi po najnižjih življenjskih nižinah in da je njegovo pisanje bolj podobno psihološkim raziskavam kot umetnosti ter da okrog sebe vidi le duševno bolne in čustveno ranjene ljudi. Dostojevski pa je trdil, da je višji realist in je bil prepričan, da odnosi med ljudmi izhajajo iz človeške duše. Odpor do Dostojevskega je bil v tistem času razumljiv, saj so bili književni junaki vse doslej enoviti, skladni; bili so bodisi dobri, bodisi slabi. Moderna psihologija je dala prav Dostojevskemu in priznala njegovo umetnost. S svojo estetiko, utemeljeno ne na razumu in logiki, pač pa na iracionalnem, neznanem in nerazumljivem, je Dostojevski utrl pot tistim književnim smerem 20. st., ki so psihološko opisnost stvarnosti zamenjala s psihoanalitično analizo podzavesti. Imenujemo ga **očeta modernega romana** – tj. književne zvrsti, ki postane značilna za celo 20. st.

DELA:

- Njegov prvi roman *Bedni ljudje*
- prevodi iz francoščine
- *Dvojnik* (roman)
- *Gospod Proharčin* (povest)
- *Roman v devetih pismih*
- *Gospodarica* (povest)
- *Šibko srce* (povest)
- *Bele noči* (roman)
- *Mali junak* (novela)
- *Stričkove sanje* (povest)
- *Ponižani in razžaljeni* (roman)
- *Nespodobna anekdota* (povest)
- *Zapiski iz podtalja*
- *Zločin in kazen* (roman)
- *Srečkar* (roman)
- *Idiot* (roman)
- *Večni mož* (povest)
- *Besi* (roman)
- *Bobek* (novela)
- *Mladenič* (roman)
- *Sanje smešnega človeka* (novela)
- *Bratje Karamazovi* (roman)

Dostojevskega je dobro označil Stefan Zweig:

»Njegov obraz se najprej zdi kot obraz kmeta. Lica imajo barvo ilovice, upala so, polna umazanih gub, ki jih je izoralo trpljenje, razbrazdana in razpokana koža pa se napenja kot da je žejna in ožgana; iz nje je vampir dvajsetletne bolezni izsesal vso kri in barvo. Desno in levo se kakor dva močna kamnita bloka vzdigujejo

slovanske ličnice, razmršena goščava brade pa neurejeno pokriva grenkobna usta in ostre čeljusti. Vse je temno, zemeljsko in brez lepote na tem kmečkem obrazu, prejkone obrazu reveža. Temen je, ploščat in brezbarven, brez sijaja, košček ruske stepe, očiščen kamenja. Oči so globoke in upale. Ta obraz, tako kot njegovo delo, v nas najprej izzove občutje groze, nato se mu oklevajoče pridruži strah, a zatem strastno, v vse večji začaranosti, občudovanje.«

Besedilo v književnem obdobju

Psihološki roman *Zločin in kazen* je en izmed najbolj znanih romanov iz časa realizma. Natančneje ga lahko uvrstimo v obdobje ruskega realizma, ki se od francoskega precej razlikuje. V 19. st. je bila Rusija zaostala fevdalna država, v kateri je imel vso oblast car. Literatura je zato postala sredstvo v boju za svobodo in socialni napredek. Postala je edini zastopnik ljudske svobodoljubne družbe in je izrekala kritiko nevzdržnih socialnih razmer. Ruska realistična literature ni nikoli brezosebna kot francoska, ampak je globoko etično angažirana, išče odgovore na verska vprašanja, lahko so politično polemična, zmeraj pa stoji za njo tako ali drugače prizadet ustvarjalec.

Ruska literatura predstavlja drugačno doživljanje in razumevanje sveta. V njej je skrita ruska duša, ki se močno razlikuje od zahodnoevropske duše – je bolj čustvena, mehka.

Predstavitev književnega opusa

Ob koncu leta 1859 je Dostojevski pisal bratu, da se bo lotil pisanja romana-izpovedi: “Delo bom prepojil s svojo krvjo in položil vanj vse svoje srce. Zamislil sem si ga na prisilnem delu, ležeč na pogradu, v težkih in žalostnih trenutkih, ko sem se predajal analizi samega sebe.” Na prisilnem delu se je Dostojevski srečal z ljudmi, ki so bili sposobni dvigniti se nad vse moralne zakone, ob čemer se mu je z vso ostrino postavilo vprašanje zločinčeve vesti. Roman naj bi pričel pisati decembra 1859, a je delo odložil. Zamisel za ta roman je v njem zorela še celih šest let. V tem času je napisal dela, katerih glavne teme so: tema bednih ljudi, tema upora in tema junaka-individualista. Vse te tri teme so doživele nekakšno sintezo v *Zločinu in kazni*.

V juniju leta 1865 je Dostojevski zasnoval roman *Pijanci*, ki ga ni nikoli napisal. V *Zločinu in kazni* je pa uporabil zgodbo o zapitem svetniku Marmeladovu in sliko ponižujoče revščine, ki vlada v njegovi družini, prav iz osnutka *Pijancev*.

O svoji usodi odloča junak sam, hkrati pa mora po zločinu odgovoriti na osnovno etično vprašanje, ki je v naslovu. Zato je *Zločin in kazen* roman-tragedija. Tudi stilno se približuje tragediji, in sicer zato, ker je v romanu zelo malo opisov, prevladujejo pa dialogi, monologi in izpovedi. Njegovi junaki so polni nasprotujočih si pogledov, nesoglasij v sebi, največkrat skregani sami s seboj, vedno so žive osebe. Večkrat se v enem človeku pojavita dve osebi in to protislovje Dostojevski prikaže skozi živ dialog, protislovje zna dramtizirati.

Predstavitev fabule

V bistvu gre za psihološko poročilo o nekem zločinu. Dogajanje je sodobno, postavljeno v leto pisanja romana. Mlad človek, Raskolnikov, ki so ga izključili iz universe, meščan po rodu, ki živi v skrajni revščini, se zaradi lahkomišelnosti, majavih pojmovanj, potem ko se je navzel nekakšnih tujih, “nedomišljenih” idej, ki visijo v zraku, nenadoma odloči, da se bo kar najhitreje rešil iz svojega klavrnega položaja. V poletni vročini, ko sonce najbolj pripeka, se sprehaja po umazanih peterburških ulicah proti zastavljalnici, kjer dela stara oderuhinja Aljona Ivanova, ki nas že s svojo

zunanostjo močno odbija. Starka je neumna, gluha, bolna, pohlepna, zahteva judovske obresti, zlobna je, zajeda tuje življenje, ko muči svojo mlajšo sestro kot deklo. Odloči se da jo bo ubil, oropal, zato da bi osrečil svojo mater, ki živi na deželi, da bi rešil sestro, ki je družabnica v neki plemiški družini, pred pohotnimi namerami poglavarja te družine, pred namerami, ki bi bile zanjo lahko usodne. S tem bi lahko tudi dokončal študij, odpotoval v tujino in potem ostal vse življenje pošten, stanoviten, dosleden pri izpolnjevanju "humanih dolžnosti do človeštva", s čimer bo seveda "zbrisal" zločin, če je sploh mogoče imeti za zločin to dejanje nad gluho, neumno, zlobno in bolno starko, ki sama ne ve, zakaj živi na svetu, in ki bi morda čez kak mesec umrla sama od sebe.

Tako razmišljanje o etični podobi ljudi, ga pripelje do zaključka, da je zaradi krivičnih družbenih razmer njegovo dejanje popolnoma upravičeno.

Dostojevski se zdaj pokaže kot velik mojster kompozicije romana, kajti preko Marmeladova prikaže študentovo motivacijo, ki temelji izključno na psihi in nas preko Marmeladova seznanja še z eno zelo pomembno osebo v romanu, to je do kraja ponižano, razočarano in za druge ljudi žrtvujočo se Sonjo, ki se začne prodajati kot prostitutka, da bi pomagala mačehi in njenim otrokom.

Raskolnikov misli, da je poklican, da ljudi, kot je stara oderuhinja, sestrin bogat nemoralni mož ali drugi ničvredni ljudje, spravi s sveta. V njem se že kmalu po začetku romana začne pojavljati razmišljanje o tem, da se svet deli na močne Napoleone, ki jim v svetu, kjer ni Boga, vse dovoljeno, in na čredo brezpravnih ljudi, za katere veljajo pisani in moralni zakoni. Raskolnikov hoče dognati, ali je tudi on navadna uš kakor vsi drugi, ali pa je človek, ki pripada močnim ljudem, ne čredi in je torej poklican, da take parazite družbe, kot je stara oderuhinja, lahko odstrani. Od samega začetka se v njem bijeta dva pola; eden je razumski, ki mu preprečuje tako dejanje (umor), drugi, podprt z občutkom o lastni večvrednosti, ga žene v prepad.

Čeprav je takšne zločine težko izvesti – za njimi ostanejo skoraj vedno očitni sledovi, dokazi in podobno, pomembno vlogo pa imajo tudi naključja, ki skoraj vedno izdajo krivca – se njemu povsem slučajno posreči, da svoj naklep izpelje hitro in uspešno, kajti sestra Aljone Ivanove, Elizaveta, odide. Ker pa se vrne prej, ubije še njo.

V njegovi notranjosti se po umoru obeh sester še vedno oklepa misli, da je storil prav, da ni ubil človeka, pač pa zajedalsko uš. Drugi del pa ga vedno bolj opozarja, da ni ubil starke, pač pa samega sebe. Počuti se obupanega, praznega, osamljenega, breme zločina zanj postaja pretežko. V obupu se zateče k Sonji in ko ji skuša razložiti, zakaj je to storil, se mu vsa nekdanja logika o teoriji nadčloveka začne podirati. Sonja mu svetuje, naj poljubi domačo zemljo, se prikloni vsemu svetu in naj vsem na glas pove svoj greh. Nazadnje se Raskolnikov res prijavi oblastem, a mu ne verjamejo, ker je bil moralno neoporečen. Na koncu je bil obsojen na prisilno delo v Sibiriji. Na tej poti, ko prevzema trpljenje nase, ga spremlja Sonja. Povezoval ju je umor, kajti po krščanski ideologiji je ona ubila svoje telo in je bila s tem izločena iz družbe. Tukaj se v Raskolnikovu zbudi ljubezen do Sonje, kar predstavlja njegov prvi korak nazaj v življenje.

Teme besedila

- Tema življenja bednih ljudi,
- tema upora družbenim normam in
- tema junaka-individualista.

Motivi

- Iz življenja revnih ljudi,
- iz družbenega življenja v Rusiji,
- iz življenja vsakega posameznika in njegovega mišljenja.

Dogajalni čas in prostor

Dogajanje je omejeno samo na nekaj predelov Peterburga in na nekaj dni v sredini 19. st.

Zgradba

Roman je sestavljen iz šestih delov. V prvem delu romana je Dostojevski prikazal pripravo na umor, medtem ko je slikanju duševnih muk Raskolnikova po opravljenem zločinu namenil pet naslednjih delov romana.

Jezik, slog

Zločin in kazen je napisan v tehniki z vsevednim pripovedovalcem, in sicer zato, da je lahko dal besedo tudi drugim junakom, npr. Marmeladovu. S tem se je vživel v položaje posameznih oseb in prikazal dogajanje iz njihovega zornega kota. To se najboljše vidi v opisih, ki niso nikoli objektivni, ampak vedno odraz tiste osebe, kar vidi ona v tistem trenutku. Zato je včasih ritem dogajanja počasnejši, včasih hitrejši, odvisno od književne osebe, ki to notranje podoživlja.

V romanu prevladujejo dialogi, monologi in izpovedi, opisov pa je zelo malo.

Ideja besedila

Besedilo nas seznani z življenjem revnih ljudi, ljudi, ki se sami ne znajo oz. ne morejo postaviti na noge, saj se vedno zatekajo k nekim sekundarnim in nemoralnim rešitvam njihovih problemov. Prav tako pa se nam postavlja vprašanje zločina in kazni. Kaj je sploh zločin? Ali lahko imenujemo dejanje za dobro človeštva zločin? Ali si tak "zločin" sploh zasluži kazen? S takimi in podobnimi vprašanji se ubada ta roman, čeprav na koncu dobimo samo delne odgovore na ta vprašanja.

Literarne osebe

Rodion RASKOLNIKOV:

Raskolnikov je glavna književna oseba romana in zelo zapleten lik. Je reven študent v stalnih dolgovih, z vsem srcem na strain ponižanih in razžaljenih; zlasti na strain trpečih, nedolžnih otrok, kajti predstavljajo mu čistost in dobroto, ki so jo odrasli izgubili. Neomadeževani in pravični svet otroške duše se razkriva tudi v Raskolnikovih sanjah, ko kot otrok joče, ko pobijajo nesrečnega konja. Sanje je doživel z dušo otroka, zato se zgrozi ob misli na krvavi načrt, ki ga je zasnoval. Raskolnikov je prizadet ob usodah nemočnih, tako je prizadet tudi ob usodi Sonje Marmeladove. Njena usoda ga spominja na usodo lastne sestre, ki se je, da bi njemu omogočila študij, poročila z bogatim, a nemoralnim človekom, ki ga ni ljubila. Raskolnikov zaradi lastnih koristi gotovo ne bi nikoli ubil človeka, niti v samoobrambi ne. Zločin zagreši zaradi ideje; ideje, ki si jo je – lačen, bolešno razdražen in zgrožen zaradi socialnega zla – domislil v svoji majhni sobici.

LUŽIN:

Lužin je nedvomno najbolj negativna književna oseba v Zločinu in kazni. Gleda le na lastne koristi in ne izbira sredstev pri svoji povzpetniški poti. Za ženo si želi lepo, a revno dekle, ki je že okusila pomanjkanje, in to zato, da bi o vedno videla v njem dobrotnika in rešitelja. Sonjo poskuša osramotiti tako, da ji podtakne denar in jo obdolži kraje. Lužin je najznačilnejši predstavnik porajajočega se ruskega kapitalističnega razreda, zagovornik družbenih odnosov, ki jim je napovedal boj Raskolnikov. Dostojevski, ki so se mu pri portretiranju književnih oseb zdele najpomembnejše oči – te so zanj ogledalo duše – je pri Lužinu podrobno opisal le njegovo gizdalinsko zunanost. Oči ne omenja, saj duše Lužin nima.

PORFIRIJ Petrovič:

Porfirij je preiskovalni sodnik in je vse prej kot jasna književna oseba. Je dober psiholog in detektiv, ki zna razkrinkati Raskolnikova in ga pripraviti do tega, da se sam prijavi oblastem. Porfirij je nekakšen avtorjev glasnik, saj po pogovoru z Raskolnikom razkrije, kam lahko vodijo teorije, kakršna je ta, ki jo zagovarja Raskolnikov. Besednih dvobojev s Porfirijem se Raskolnikov boji, saj čuti, da ima opravka z bistrim, izkušenim in zvitim nasprotnikom. Pri Porfiriju nikoli ne veš, če govori resnico: da bi nasprotnika ujel v past, nenehno laže in se spreneveda. Pri izkoriščevanju duševnih stanj Raskolnikovega, je popolnoma brezčuten.

SONJA Marmeladova:

Sonja v romanu predstavlja pozitiven in moder lik. Predstavlja osebo na katero se lahko zmeraj zanese, ji zaupa, kdorkoli, saj ve, da ga ne bi nikoli izdala, še več – vse bi naredila samo, da bi mu bilo lažje. Je tudi zelo verna, saj moli zvesto in pomaga drugim z branjem božje besede in predlogov, da se naj pokorijo bogu. Začne se prodajati kot prostitutka, da bi pomagala svoji mačehi in otrokom. Živi v popolni bedi, saj je njen oče pijanec, ki vedno porabi zadnje prihranke.